

Марина ЮРЕВИЧ
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОЕЗИЯ РОМАНТИЗМУ ТА ПОЛЬСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ АВАНГАРД 70-Х РР. XX СТ. (Ц. К. НОРВИД – Ч. НЕМЕН – «МАРИОНЕТКИ»)

У статті розглянуто поезії К. Ц. Норвіда, які поклав на музику Ч. Немен. Запропоновано огляд розвитку музичних течій, що призвели до формування характерного стилю Немена, який, як і його літературний натхненник Норвід, шукав відповіді на складні питання сучасності і знаходив їх у нестандартних формах вираження.

Ключові слова: романтизм, авангард, сюрреалізм, музичний твір, поезія, тематика.

The article focuses on K. C. Norwid's poetry performed by the musician C. Nemen. The development of musical tendencies that have caused the formation of Nemen's individual style. Like his inspirer Norwid, he has been looking for answers to complicated problems of modern life and managed to find them in non-standard forms of expression.

Key words: romanticism, avant-garde, surrealism, song, poetry, topic.

Artykuł przedstawia analizę wybranych poezji C. K. Norwida, do których muzykę napisał Cz. Niemen. Autor proponuje przegląd rozwoju nurtów muzycznych, mających wpływ na kształtowanie się specyficznego stylu Niemena, który, podobnie jak i jego inspirator literacki Norwid, szukał odpowiedzi na skomplikowane kwestie współczesności i znajdował je w niestandardowych formach wypowiedzi.

Słowa kluczowe: romantyzm, awangarda, surrealizm, utwór muzyczny, poezja, tematyka.

Jak się nie nudzić? gdy oto nad globem
Milion gwiazd cichych się świeci,
A każda innym jaśniej sposobem,
A wszystko stoi – i leci...

I ziemia stoi – i wieków otchłanie,
I wszyscy żywi w tej chwili,
Z których i jednej kostki nie zostanie,
Choć będą ludzie, jak byli...

Jak się nie nudzić na scenie tak malej,
Tak niemistrzowsko zrobionej,
Gdzie wszystkie wszystkich Ideały grały,
A teatr życiem płacony -

Doprawdy nie wiem, jak tu chwile dobić,
 Nudy mnie biorą najszczyrsze;
 Co by tu na to, proszę Pani zrobić,
 Czy pisać prozę, czy wiersze?-

Czy nic nie pisać... tylko w słońca blasku
 Siąść czytać romans ciekawy:
 Co pisał Potop na ziarneczkach piasku,
 Pewno dla ludzkiej zabawy(!)-

Lub jeszcze lepiej-znam dzielniejszy sposób
 Przeciw tej nudzie przekłetej:
 Zapomnieć ludzi, a bywać u osób,
 – Krawat mieć ślicznie zapięty!...

Ц.К.Норвід, «Маріонетки» (1861 р.)

Ципріан Каміль Норвід – поет, художник, учасник Великої еміграції, народився 24 вересня 1821 року в мазовецькому селищі Ляскові-Глухи, у 17 км від Радзиміна, а помер 23 травня 1883 року у паризькому притулку для бездомних. Його вважають одним із найбільших польських поетів, прозаїків, скульпторів, останнім з чотирьох поетів романтизму, хоча багато критиків літератури вважають це окреслення спрощеним і зараховують його творчість швидше до класицизму й парнасізму. Більшу частину свого життя Норвід провів за кордоном, жив у скруті, перебиваючись мізерними заробітками. Творчість Норвіда, що виходила за межі розуміння сучасників, була ніби заново відкрита в добу Молодої Польщі (Młodej Polski). Зібрання його творів світ побачило лише 1968 року, а найповніше зібрання – 11 томів літературної та епістолярної спадщини разом з репродукціями скульптур – у 1971-1976 рр.

Його ідеалом була людина ренесансу – вільна й незалежна. Улюблена тема його поезій – культ видатних особистостей і їхнє місце у суспільстві, людина та її місце у світі, а також залежність від цивілізації. Мотив життя як театру і відомий вислів В.Шекспіра: «світ – це театр, а люди – актори, що по черзі з'являються і зникають» – може бути чудовою ілюстрацією до творчості К.Ц.Норвіда. Одним із багатьох віршів, в якому простежується власне такий мотив, є «Маріонетки» (1861 р.).

Уже сама назва вказує на тематику твору. Адже маріонетки – це ляльки, за допомогою яких створюють театральні вистави.

Починається твір запитанням: «Jaksięnienudzić» («Якненудьгувати?»).

І далі автор розшифровує питання: «Коли ж над землею мільйон зірок тихих світить... а земля стоїть, і усі, хто живе в цю мить, – з них жодної кістки не залишиться, хоч будуть інші люди... Як не нудьгувати на такій малій сцені, так невміло зроблений, де всі для всіх ідеали грали, а за театр платили своїм життям».

З відчутною іронією ліричний герой замислюється – як можна не нудьгувати, спостерігаючи прекрасне небо і мільйони зірок, кожна з яких «*innym jaśnieję sposobem*», обігруючи речі, що традиційно вважаються дивовижними, захоплюючими, автор ніби глузує із загальноновизнаних канонів краси. Іронія відіграла у поезії Норвіда дуже важливу роль. В епоху розвитку цивілізації XIX ст., в епоху руйнування ідеалів і тріумфу матеріалізму, поет міг з іронією говорити про «чесноти і красу цього світу», що відчувається і у цьому вірші. Що ж є приводом нудьги і жалю ліричного героя? Парадоксальна фраза «*a wszystko stoi – i leci*» говорить про те, що будь-яка постійність, сталість на цьому світі – омана. Людина може тішити себе тим, що існує щось постійне поруч із цією плинністю часу, однак рано чи пізно все одно виявиться, що час невпинно минає. «*Vita brevis*» – життя коротке!

I ziemia stoi – i wieków otchłanie,
I wszyscy żywi w tej chwili,
Z których i jednej kostki nie zostanie,
Choć będą ludzie, jak byli...

Ліричний герой зауважує, що ті, хто зараз живуть, рано чи пізно зникнуть. А їхнє місце займуть інші особи. Людина блукає у цьому театрі життя, а ролі, які ми в ньому граємо, наче маріонетки, – ніщо у порівнянні з вічністю. Людина вимушено існує на малій, недосконалій сцені, і Норвід знову повторює в третій строфі риторичне запитання: «*ak się nie nudzić*», – ніби змушуючи читача погодитись, що це неминуче в таких умовах, в яких ми існуємо на землі.

Образ світу є досить негативний – він малий, невміло зроблений, а до того ж оплачений людським життям. Як боротися з цією марністю і пусткою, яку треба обов'язково чимось заповнити? Можливо, через мистецтво – радиться ліричний герой з таємничою особою:

Co by tu na to, proszę Pani, zrobić,
Czy pisać prozę, czy wiersze?

Зрештою героя огортає песимізм – чи має сенс будь-яка боротьба? Чи не легше «*siąść czytać romans ciekawy?*» Однак «цікаві романи» не

належать до серйозної літератури – і посилання на того, хто писав про Потоп, здається кумедним – це знову вияв іронії Норвіда.

Зрештою, за законами вже згаданого жанру (адже світ – це жалюгідний театр), можна наповнити його пустопорожнім салонним спілкуванням, обов'язковою умовою якого є гарне вбрання, що робить з нас звичайних блазнів, маріонеток, закутих у суспільні норми і позбавлених свободи самовираження:

Zapomnieć ludzi, a bywać u osób,
– Krawat mieć ślicznie zapięty!...

Письменник помітив, що серед його сучасників домінувало механічне наслідування суспільних шаблонів. Люди переймали цілковито чужі для них ідеали, забуваючи про родинні цінності, власну історію, те, що насправді повинно було бути для них дороге. І автор доходить іронічного висновку: єдине, що може допомогти побороти нудьгу порожнього існування – це задоволення від модного вбрання! Лише після останнього речення стоїть знак оклику (а отже, це є найкращий спосіб!), що підкреслює сарказм автора «Маріонеток».

Майже через століття після написання Норвідом «Маріонеток», у далекому 1972 році відомий польський музикант Чеслав Немен видав музичний альбом – діалогію під назвою «Немен, ч. 1 і 2 (неофіційна назва «Маріонетки» (1972)). Що привабило геніального музиканта у відродженій поезії Норвіда? Можливо, болючі питання пошуку свого місця у світі і сенсу буття, руйнування суспільних стереотипів, що звучали у творах невизнаного сучасниками видатного поета XIX століття, виявились близькими представникові музичного авангарду, який також шукав нові нестандартні форми вираження і прагнув змінити світ за допомогою музики.

Автор пісень, співак, мультиінструменталіст, аранжувальник і продюсер Чеслав Виджицький (пізніше – Чеслав Немен) народився 16 лютого 1939 року в с. Старі Василюки Гродненської області у Білорусі, але після Другої світової війни переїхав з родиною до Польщі. З 1958 року він навчався в музичній школі м. Гданська, згодом закінчив музичне училище в Гродно і тоді ж почав писати музику, активно поглинаючи інформацію з усіх доступних джерел. У 1966 Чеслав Виджицький став Неменом – на честь річки, на берегах якої минуло його дитинство. Після недовгої участі у групі «Niebiesko-czarni» Немен створює власні гурти «Niemen» і «Akwarele», за стилістикою – комерційно орієнтований ритм-енд-блюз. Та подорож у США радикально змінила уявлення

Немена про свою роль як художника і творця в музиці. Культурні і соціальні перетворення в США і Британії, «сексуальна революція», масове вживання галюциногенів – це був час експериментів і в музиці також, своєрідна епоха свавілля. На зміну психоделії («Дорз», «Пінк Флойд», Артур Браун) у Європі (здебільшого Великобританії, Голландії, Скандинавських країнах) формується прогресивний рок (progressive rock) – «King Krimson», «Yes», «Wandergraaf Generator». Для цього напрямку були властиві складність гармонічних та композиційних структур, переплетення елементів класики та фольклору, що достатньо складно сприймалося пересічним слухачем.

Чеслав Немена створив унікальний сплав арт-року, слов'янського фольклору, ритм-енд-блюзу, ф'южн і психоделії. Він був одним з небагатьох музикантів з-за Залізної Завіси, що досягли визнання на європейській сцені, став культовою фігурою для меломанів соцтабору (зокрема декілька разів з успіхом виступав у Петербурзі), а його альбоми донині залишаються унікальним зразком самобутньої музичної думки.

Упродовж 70-х він випустив біля п'ятнадцяти альбомів – як у Польщі, так і на Заході. У Британії було видано не менше 4 його дисків, в яких він досліджував найрізноманітніші парадигми сучасної музичної культури. Серед його робіт цього періоду – композиції на вірші польського поета-романтика Ципріана Норвіда («Жалобна рапсодія на смерть генерала Бема»), масштабний 24-хвилинний «Гімн Матері-Землі», «Передчуття» за мотивами драми класика Адама Міцкевича, музика до фільму «Аромат Землі», «Хроніка Гала Аноніма», радіовистава «Родина Лесневських» тощо. У 1975 році уряд Польщі нагородив Немена Золотим хрестом за Заслуги. У 1979 він отримав Гран Прі фестивалю «Інтербачення» у Сопоті.

«Маріонетки» є одним з найцікавіших альбомів Ч. Немена середини 70-х. Для його створення Немена запросив Гельмута Надольського – представника вершків польського джазового авангарду того часу та блюз-рокове тріо SBB (Silezian blues band), пізніше транскрипцію було змінено на «szukai, bursz, budui».

Оформлені самим Неменом у сюрреалістичному дусі платівки вміщували не менш сюрреалістичну музику. Якщо перша платівка – суцільний авангард і сюрреалізм, позбавлений ритмічної і гармонійної структури взагалі, то друга частина («Маріонетки») представила більш завершені у художньому плані твори. Відкриває її 4-хвилинна однойменна композиція «Маріонетки» – один з найяскравіших творів цього альбому, незважаючи на те, що альбом містить багатші музично твори. Вражають дивовижне поєднання замогильного гліссандо на контрабасі, мелодики та фантастичного, надривного вокалу Ч. Немена, що ємними засобами

аранжування майстерно передав іронічно-розпачливий голос Норвіда у «Маріонетках» і показав його гострий сучасний зміст.

Елітарна поезія романтизму XIX сторіччя – і музичний авангард, прогресивний рок, масова культура кінця XX століття... Ципріан Каміль Норвід помер у самотності і злиднях, невизнаний і незрозумілий своїм сучасникам, а століття потому його поезії отримали нове життя і надихнули іншого великого творця на написання шедевр. Трагічний парадокс безсмертя...

Література

1. Cyprian Kamil Norwid, *Poezje*, Warszawa 1971.
2. Cyprian Norwid, *Interpretacje*, Warszawa 1986.
3. M. Inglot, *Wyobrażenia poetycka Norwida*, Warszawa 1988.
4. E. Kasperski, *Świat wartości Norwida*, Warszawa 1981.
5. J. Kleiner, W. Maciąg, *Zarys dziejów literatury polskiej*, Wrocław 1985.
6. S. Makowski, *Romantyzm*, Warszawa 1995.
7. Z. Stefanowska, *Strona romantyków. Studia o Norwidzie*, Lublin 1993.
8. S. Świątek, *Norwidowski teatr świata*, Łódź 1983.
9. J. Trznadel, *Czytanie Norwida*, Warszawa 1978.
10. A. Witkowska, R. Przybylski, *Romantyzm*, Warszawa 2003.